

Almdalen

Kulturhistorisk inventering av fjällägenheten Almdalen 1:1

Laxsjö socken, Krokoms kommun, Jämtlands län

Anna Engman

RAPPORT – JAMTLI 2016:16
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel. 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2016

Kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/02204

Redigering och layout av framsida: Lena Ljungqvist

Bilder: Anna Engman, Karl-Johan Olofsson

ISSN 1654-2045

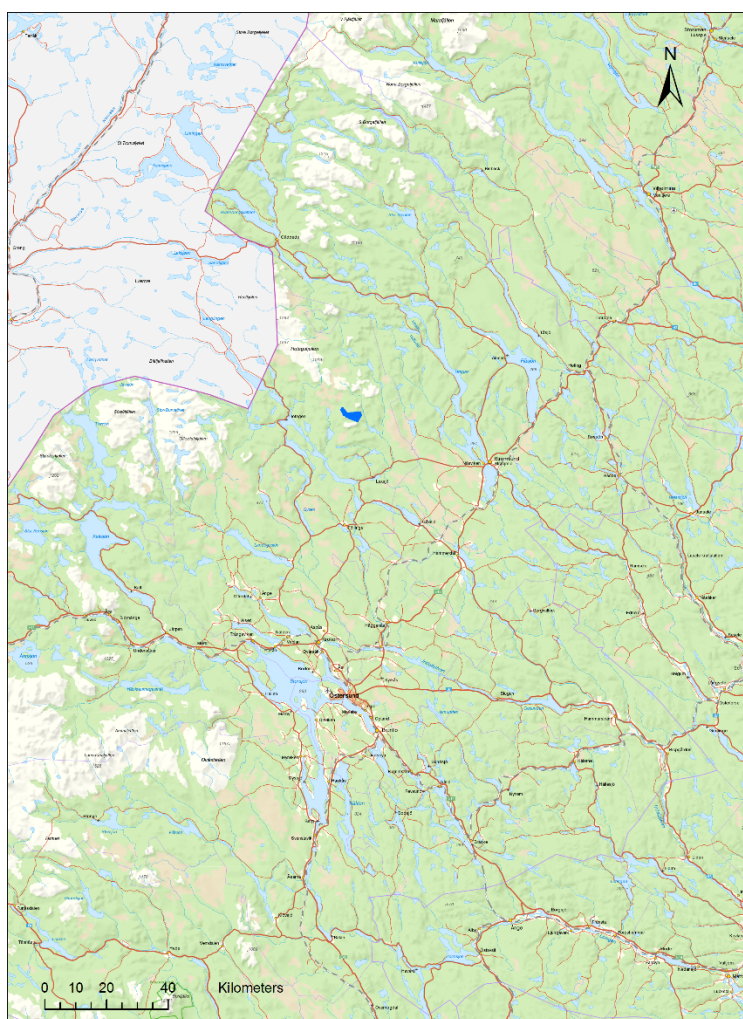
Innehåll

1. Bakgrund.....	2
3. Metod.....	2
4. Fjällägenheter	3
5. Almdalens fjällägenhet.....	3
6. Fältarbete.....	5
6.1 Material till FMIS	5
6.2 Material som ej ska till FMIS	10
7. Slutsats	10
8. Källor.....	12
9. Bilagor.....	13
8. Tekniska och administrativa uppgifter	20

1. Bakgrund

Nybygget Almdalen upptogs under första halvan av 1800-talet i fjällnära terräng. Idag finns där en gård men tidvis har det funnits flera brukningsenheter från vilka det finns spår av i omgivningarna. Gårdarnas inägor ligger på Grubbfällets sydsluttning.

2016 fick Jamtli i uppdrag av arrendatorn på fjällägenheten att utföra ett arbete som syftar till att djupare beskriva vilka lämningar som finns inom fastigheten för att kunna teckna en bild av platsens kulturhistoria och det bruk som har lämnat spår efter sig i landskapet. Arbetet har delats upp i etapper, varav denna rapport avser etapp 1 där en excerpering och fältinventering av lämningar genomförts.

Översikts karta över Jämtland med Almdalen markerad med blått.

3. Metod

Inledningsvis gjordes en excerpering i aktuella arkiv för att få fram ett underlag för fältarbetet; i huvudsak studerades historiska kartor, äldre flygbilder, samt excerperter ur kyrkoarkiv, domböcker(syner) och skattelängder. Även Lantmäteriets laserdata, dvs laserskannat markyteinformation. Det aktuella arkivmaterialet finns förvarat på Lantmäteriverket och i Jamtlis arkiv och bibliotek.

Fältinventering genomfördes av erfarna arkeologer där området inventerades utefter väl beprövade inventeringsmetoder. De enskilda lämningarna prickades in på en karta och beskrevs utifrån de av Riksantikvarieämbetet fastställda kriterierna. Samtliga lämningar som berördes av Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) registrerades i Fornminnesinformationssystemet (FMIS).

4. Fjällägenheter

En fjällägenhet är en statligt ägd odlingslägenhet där staten äger marken och brukaren byggnaderna. Fram till slutet av 1600-talet var det i stort sett bara samiska bosättningar inom det svenska fjällområdet, men då jakten på naturresurser blev mer lönsam väcktes statens intresse för fjällområdena. Eftersom samerna inte ansågs pålitliga när det gällde att säkra de svenska intressena i området lät den svenska staten bönder flytta upp i de fjällnära områdena och odla upp den. Lappmarksplakatet från 1673 erbjöd nybyggarna 15 års skattefrihet och att slippa gå ut som soldat i krig, i gengäld fick nybyggarna inte störa samernas näringsfång, dvs de fick endast bedriva jordbruk och rätten till jakt och fiske var inskränkt. Från 1749 var man tvungen att ansöka om tillstånd från landshövdingen för att få ta upp ett nybygge och i samband med den reformen fick även samer rätt att ta upp ett nybygge.

I Jämtland innebar avvittringen att 2/3 av skattefjällen hamnade i privat ägo och för att garantera samerna tillgång till renbetet tvingades staten att köpa upp många fjällhemman under senare delen av 1800-talet. De fjällbönder som drabbades av detta ersattes med arrendekontrakt som löpte under hela deras livstid, alternativt på 30 eller 50 år.

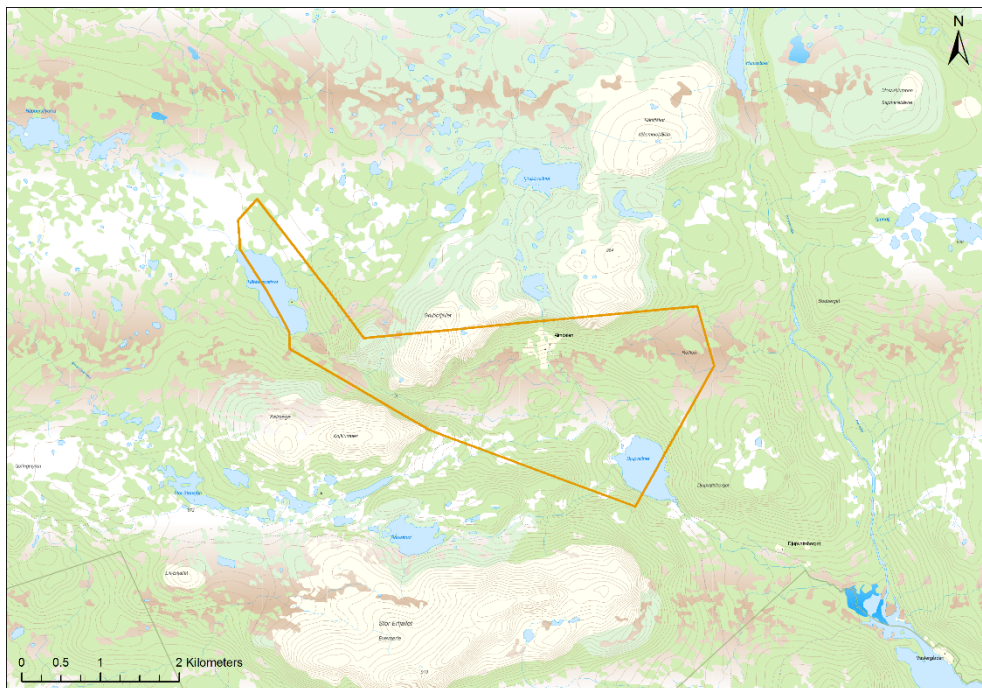
5. Almdalens fjällägenhet

Nybygget Almdalen togs upp omkring 1823 av Anders Sjödin. Nybygget kallades då för Grubbdalen eller Grubbfjället. 1845 är det Anders Sjödens söner Erik Blad och Jöns Andersson som bedriver jordbruk på nybygget. Enligt dessa består slåttern av starrmyrar belägna längst inägan samt spridda på fjället. Nybygget ska kunna föda 10 nötkreatur och 2 hästar.

Vy mot Almdalens inägor sett från S.

På kartan som tillhör avvittringshandlingarna finns en fäbodvall markerad, Häbbergsvattnet, samt två bebyggelseenheter vid dagens fjällägenhet, troligen de två enheter som då brukades av bröderna Erik och Jöns.

Innan arbetet med inventeringen påbörjades 2016 fanns det i FMIS två registrerade lämningar inom nybygget. På inägorna har sedan tidigare de tre almar som sägs ha gett på platsen dess namn registrerats (Laxsjö 103:1). I passet mellan Grubbfället och Kojklumpen fanns ett fångstgropssystem registrerat (Laxsjö 101:1) bestående av fem gropar.

Nybygget ligger på sluttningen nedanför Grubbfället på 610 m höjd över havet och består till största delen av skogsmark, fjällnära skog och myr men även mindre delar av kalfjäll, Grubbfället. Delar av två större vattendrag ligger inom nybygget, Djupvattnet i SÖ och Häbbergsvattnet i NV. De centrala delarna

domineras av dalgången mellan Grubbfället och Kojklumpen. Nybygget ligger i väglöst land men det finns stig, fyrhjulingsväg och skoterled till gården. Gården ligger inom Hotagens naturreservat och är även ett Natura 2000-område med höga naturvärden.

Grubbfället

Idag drivs gården av arrendatorn Randi Olofsson Lund som är uppväxt på gården och tog över arrendet på fjällägenheten efter sina föräldrar.

6. Fältarbete

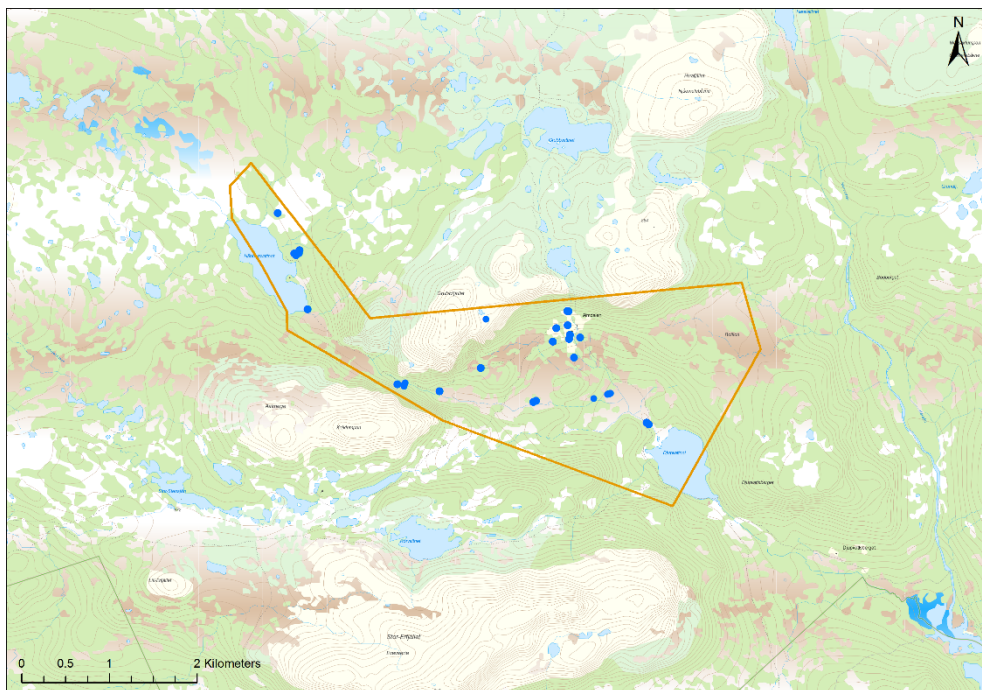
6.1 Material till FMIS

Vid inventering i den här typen av terräng är det av stor vikt att planera och både prioritera och prioritera bort områden. Efter att ha studerat kartor samt pratat med arrendatorerna och delvis sett området med egna ögon valdes de platser som sedan besöktes ut. Omprioriteringar gjordes hela tiden då vissa områden inte var möjliga att ta sig till eller områden vi trodde var omöjliga att ta sig till visade sig vara mer intressanta. Samtliga lämningar som redovisas nedan är registrerade i FMIS (se bilaga 2). Kartorna i nedanstående text finns även som bilagor i större format (se bilaga 1).

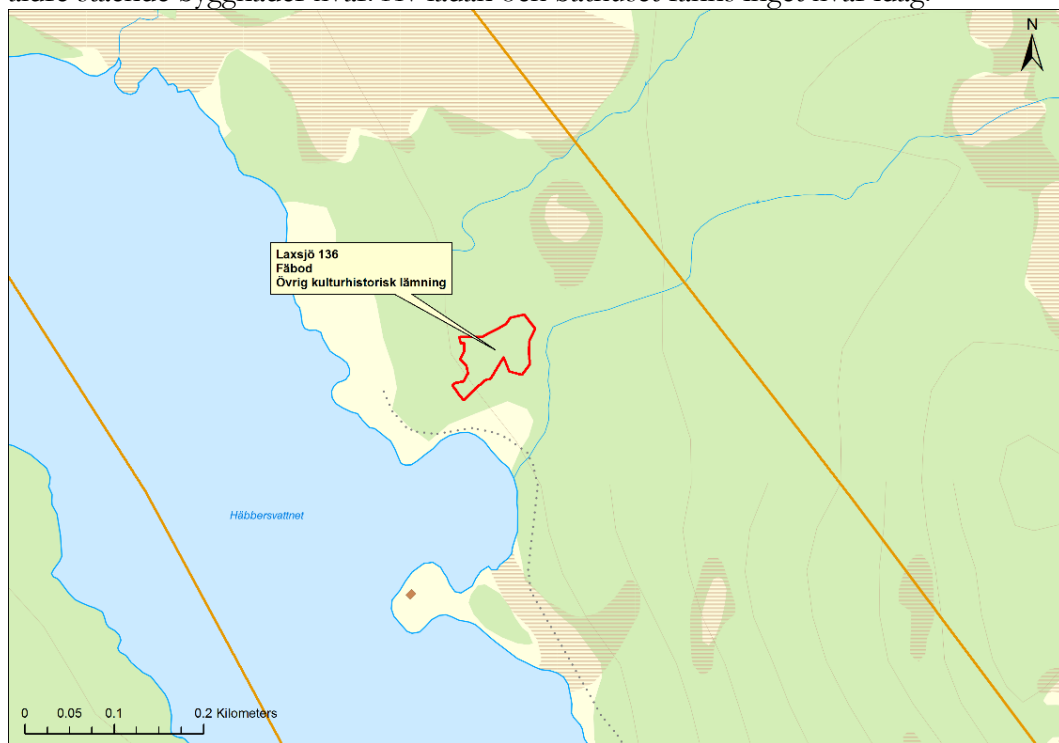
Myrmarkerna SV om Almdalens inägor.

De lämningar som registreras i FMIS skyddas av Kulturmiljölagen eller Skogsbrukslagen. Fornlämningar är de som har starkast lagskydd genom Kulturmiljölagen (1988:980), det innebär att dessa lämningar inte får skadas, täckas över eller tas bort utan tillstånd från Länsstyrelsen. De lämningar som bedömts som Övrig kulturhistorisk lämning har inte samma skydd utan där är det Skogsvårdslagen som styr den hänsyn som måste tas till lämningarna. Lämningar som bedömts som Bevakningsobjekt ska, om de berörs av någon sorts exploatering, vidare undersökas om Länsstyrelsen beslutar om det. Bevakningsobjekt är en lämning som vid inventeringen inte går att fastställa om det är en fornlämning eller inte.

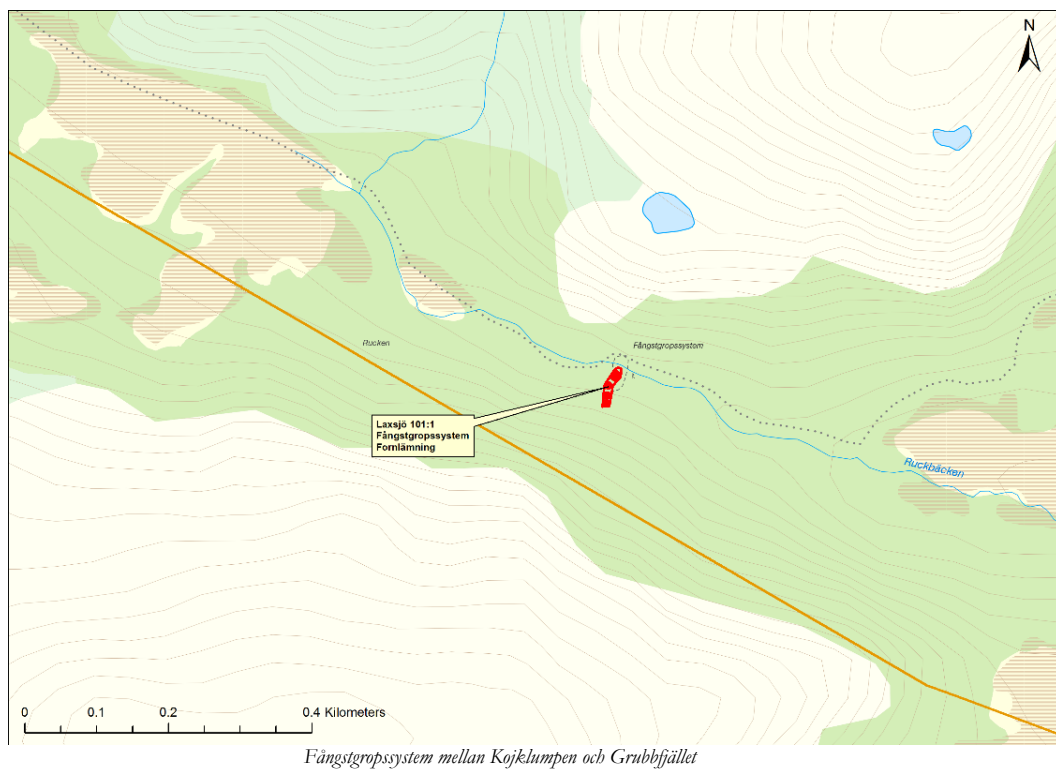
Karta över Almdalens fjällägenbet, markerad med gulbrun begränsningslinje, med de platser, blå prickar, det fanns indikationer på lämningar utifrån gamla kartor, laserdata och flygbilder.

Vid Häbbergsvattnet fanns på äldre kartor och flygbilder en fäbod samt byggnader som kunde tolkas som ett båthus och en lada. Fäboden återfanns utan besvär då den fortfarande används som jaktstuga, däremot fanns det inga äldre stående byggnader kvar. Av ladan och båhuset fanns inget kvar idag.

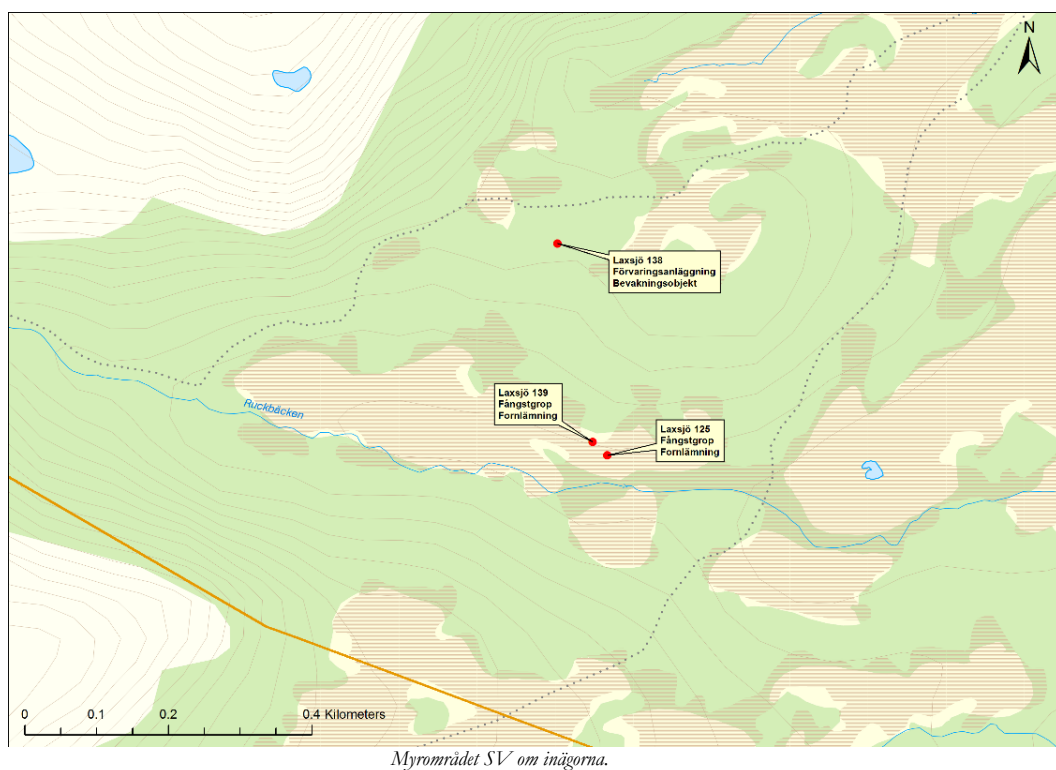

Häbbergsvattnets fäbod

Det sedan tidigare registrerade fångstgropsystemet i dalgången mellan Kojklumpen och Grubbfället besöktes. Då dessa fångstgropar registrerats utan tillgång till GPS och detaljerade kartor låg de lite felinprickade på kartan. Detta justerades. Området kring fångstgroparna inventerades, dels efter fler fångstgropar, dels efter lämningar från slätter och odling då markerna kring groparna gav ett intryck av att ha påverkats av detta. Inga sådana lämningar påträffades. Det skulle även i branten upp mot Grubbfället i N finnas en hållmålning, tipset på den har tidigare inkommit till Jamtli och utifrån de bilder som då visades avfärdades målningen som lav. Då vi nu var i trakten gjordes dock ett besök upp i branten utan att hitta något.

Myrområdet SV-SSÖ om inägorna korsades ett antal gånger i olika riktningar. Här fanns tips på ett flertal lador, troligen för starrslätter. Ingen av dessa finns kvar idag. Däremot hittades en eventuell förvaringsgrop samt två fångstgropar.

I de Ö delarna fanns på de kartor och i de andra källor som gått igenom innan fältbesöket inga tips på lämningar men av arrendatorn fick vi ett tips på en fåbod i NÖ hörnet av fastigheten. Hon hade hört talas om fåboden men aldrig

sett några rester efter den. På platsen återfanns rester efter två hus samt ett röjningsröse. Fäboden kunde senare även hittas på Generalstabskartan men där är det markerad utanför dagens fjällägenhet.

Fäbod i NÖ hörnet av fjällägenheten.

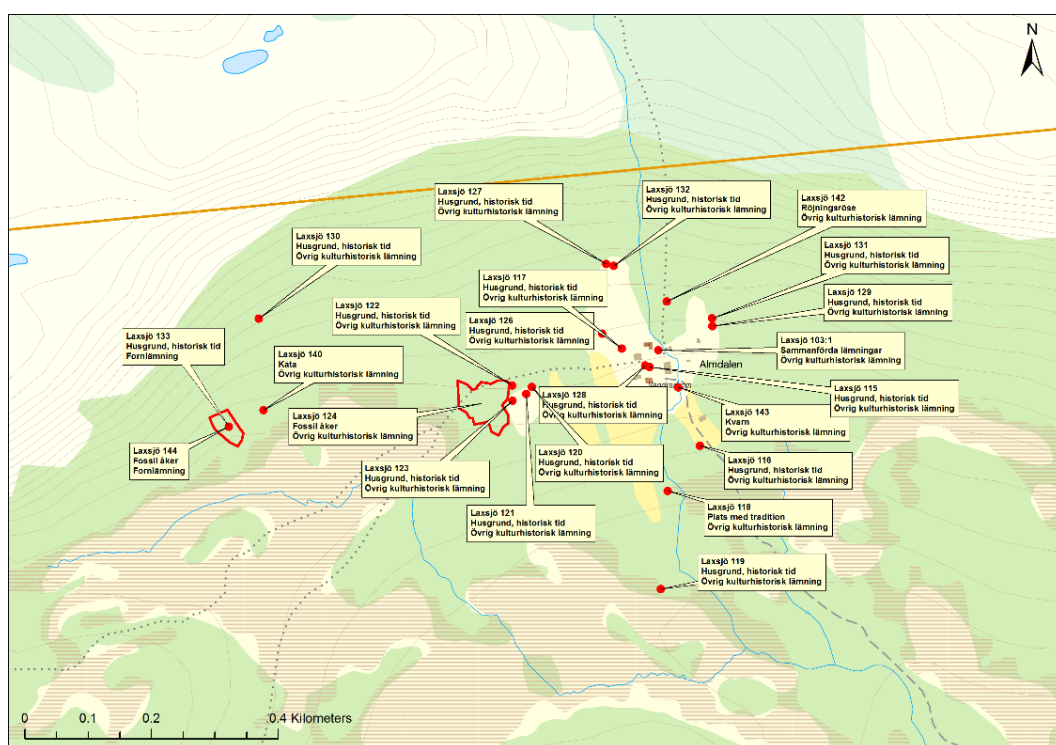
Inventeringen av inägorna med angränsande områden gav 15 husgrunder, 1 dammvall, 1 kvarn, 2 fossila åkrar, 1 röjningsröse, 1 kåta samt 1 plats med tradition. Den större fossila åkern ligger i direkt anslutning och delvis inom dagens åker- och betesmark i den V delen. Här ligger även en husgrund med spismursröse samt en jordkällare. Resterande husgrunder är rester av ladugårdar och lador. De enda husgrunder som kan tolkas som ytterligare bostadshus är de grunder som ligger N om dagens boningshus och består delvis av terrasseringar.

Spismursröse under sentida röjningsröse vid Laxsjö 123.

Den plats med tradition som registrerat är den plats som äldre personer i området pekat ut som platsen för den första bebyggelsen i Almdalen. I dag finns inget som tyder på fast bosättning på den platsen.

Rakt V från inägorna hittades en fossil åker samt en husgrund som arrendatorn inte kände till och som inte heller fanns på några äldre kartor. Platsen ger ett betydligt äldre intryck än de äldre lämningar som hittades inne på inägorna. En preliminär tolkning av detta område är att det är den första bebyggelsen på nybygget som legat här. Den skulle i så fall härröra från 1823. I anslutning till åkern och husgrunden fanns även rester efter en modern kåta troligen gjort av Unga Örnar för deras verksamhet. Upp i sluttning mot Grubbfjället finns även en husgrund.

Inägor med angränsande områden.

6.2 Material som ej ska till FMIS

Utöver det material som registrerats i FMIS så finns ytterligare lämningar inom fjällägenheten. Alla myrar runt inägorna har använts för starrslätter och tidigare har det funnits lador ute i markerna som bekräftar detta. Idag finns inget kvar av ladorna, som bara syns på äldre kartor eller flygfoton. Däremot finns en myrodling S om inägorna. Myrodlingen ligger mellan den plats som registrerats som Plats med tradition (Laxsjö 118) samt den sydligaste belägna husgrunden efter en lada (Laxsjö 119).

7. Slutsats

Sammanfattningsvis konstateras att antalet lämningar efter tidigare verksamheter på fjällägenheten är relativt många. Flertalet ligger inom inägorna vilket ger upphov till fler frågor.

Redan innan inventeringen gick det utifrån det som redan fanns registrerat och det som hittades på äldre kartor skaffa sig en bild av hur livet på fjällägenheten varit. Att livet som bonde i dessa trakter inte alltid varit lätt ser man på de marker som skulle odlas. Stora delar av området kring nybygget är myrmarker och även om odlingarna ligger i söderläge så är klimatet inte alltid det mest gynnsamma. Det faktum att det finns fåbodar inom området tyder på att det i alla fall varit gynnsamma betesmarker på fler ställen än bara runt inägorna. Fångstgroparna och de två vattendragen tyder på att både jakt och fiske varit betydande för att överleva i dessa trakter.

Lämningarna på inägorna och i dess närhet skulle kunna bekräfta det som arrendatorn fått berättat för sig, att det ska ha funnits tre enheter på nybygget. I det man kan se på lämningarna och det vi redan nu hittat i historiska källor så är det bara en av platserna som borde vara så gammal som den äldsta bebyggelsen på platsen och det är Laxsjö 144. Den andra eventuella bebyggelseenheten skulle kunna vara Laxsjö 122, 123 och 124, som består av fossil åker, en husgrund och en källare. Den ger dock inte ett lika ålderdomligt intryck som Laxsjö 144. Det kan dock bero på att den ligger i de marker som även idag brukas. Den tredje enheten skulle då vara den som idag fortfarande brukas. Enligt arrendatorn skulle den enhet som idag brukas varit den som legat i mitten av de tre enheterna, detta talar dock emot de lämningar som återfunnits och som i så fall gör gällande att dagens brukningsenhet är den som legat längst österut. Detta och flera andra saker skulle gå att bekräfta genom ytterligare arkivstudier. Material som kan ge mer information om upptagandet av nybygget och verksamheter som bedrivits skulle gå att få tag på i lappfogdens arkiv, domböcker, sockenstämmoprotokoll eller liknande. Ett kompletterande arbete i fält med bebyggelsehistorisk analys av de funna lämningarna på de gamla inägorna bör göras för att förstå de funktionella sammanhangen. En inventering/kartering av inägomarkerna tidigt på våren innan växtligheten kommit igång skulle även det bidra till underlaget för en historik för platsen.

En ytterligare uppgift som skulle vara av intresse att ta reda på, inte bara för Almdalens historia utan även ur ren forskningssynpunkt, är åldern på det fångstgropssystem som ligger inom området. Redan vid inventeringen 1973 noterades att groparna gav ett sentida intryck och intrycket är fortfarande det samma. Fångstgropar har historiskt sett ansetts kunna dateras till allt från stenålder till 1800-tal (de förbjöds 1863). Majoriteten av de fångstgropar som är daterade i Jämtlands län är daterade till 1000-1600-tal efter Kristus. I just det här fallet så säger groparnas utseende, läget i landskapet (närheten till Almdalen) och övrig lämningskontext att de är samtida med att man tar upp nybygget. Vid flera av de fjällägenheter som finns eller har funnits i Jämtlands län finns fångstgropar. I de flesta fallen kring nybyggena så finns inte den stenålderskontext som skulle göra att fångstgroparna per automatik ska dateras till stenålder. Det troliga är att de är betydligt yngre.

För Almdalens del skulle en datering av fångstgroparna kunna ge en tydligare bild av hur jakt och fiske varit en viktig del i försörjningen i dessa trakter.

8. Källor

Lantmäterimyndighetens arkiv:

Avvittringskarta 1845, 23-lax-14

Avvittringskarta 1857, 23-lax-11

Litteratur:

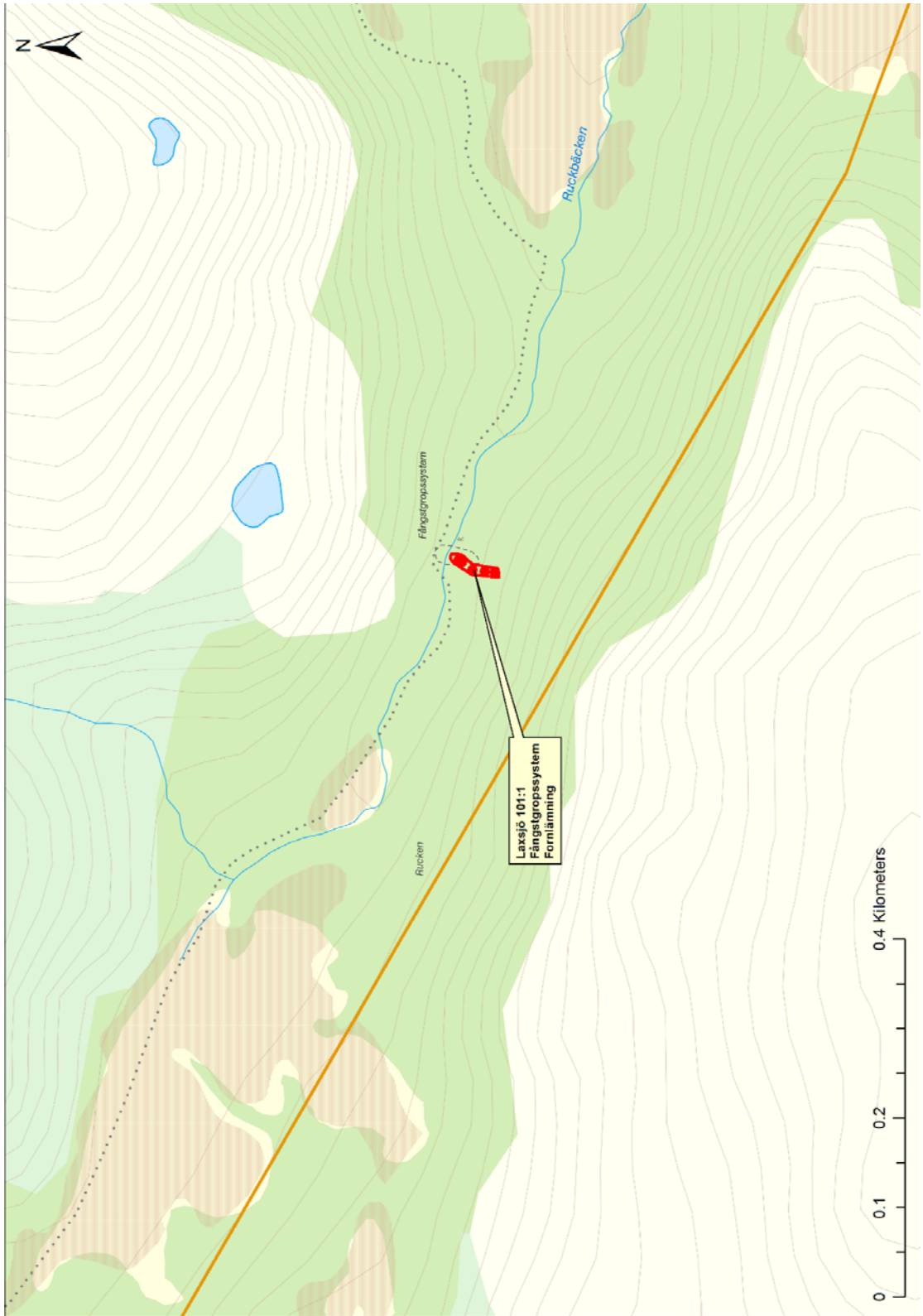
Hallberg, L-O, 2011. *Fjällbondens avsked. De sista fjällägenbeterna*. Karlstad.

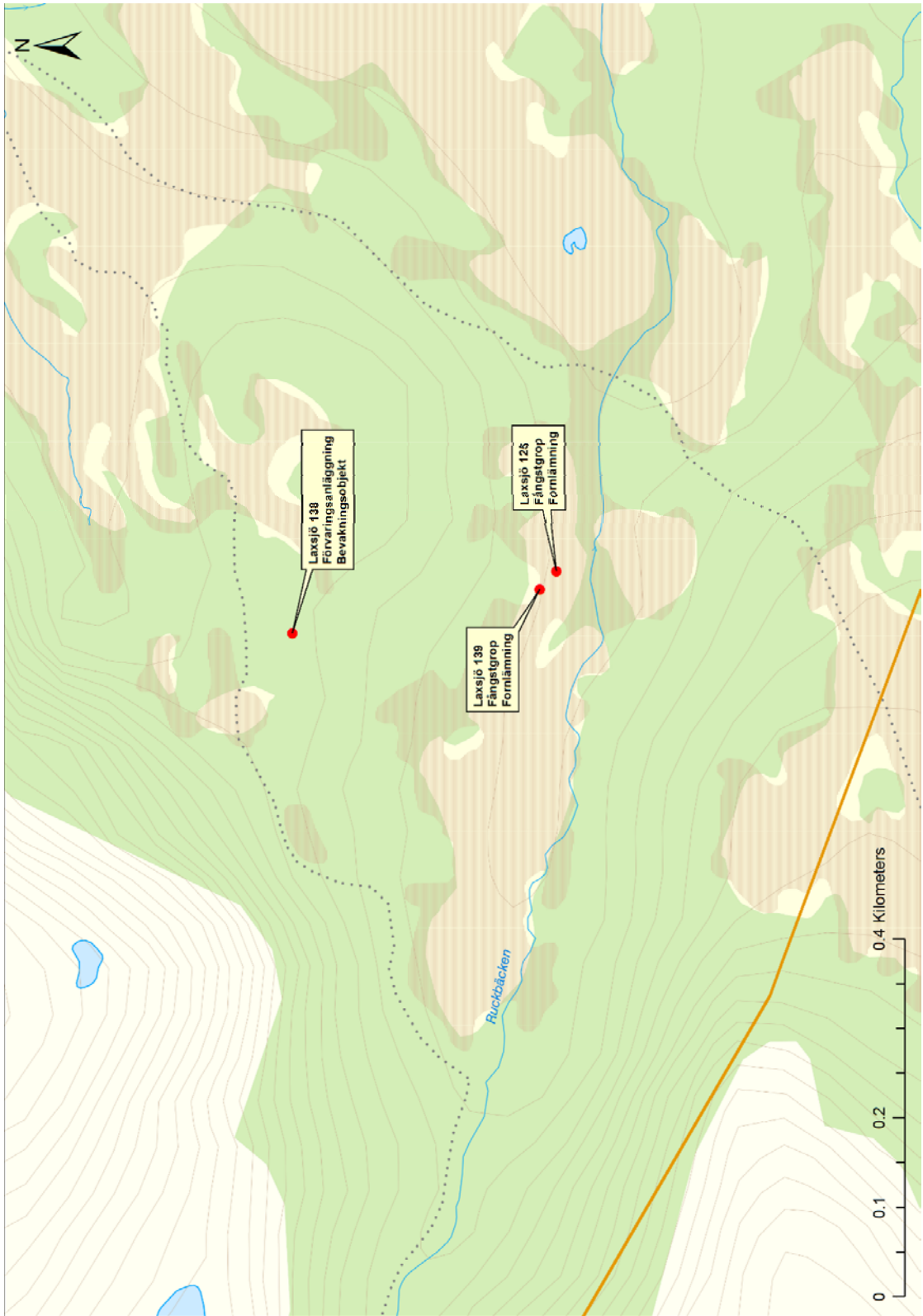
Samernas skattefjäll, Valfrid Larssons utredning och Yttranden 1975-77.

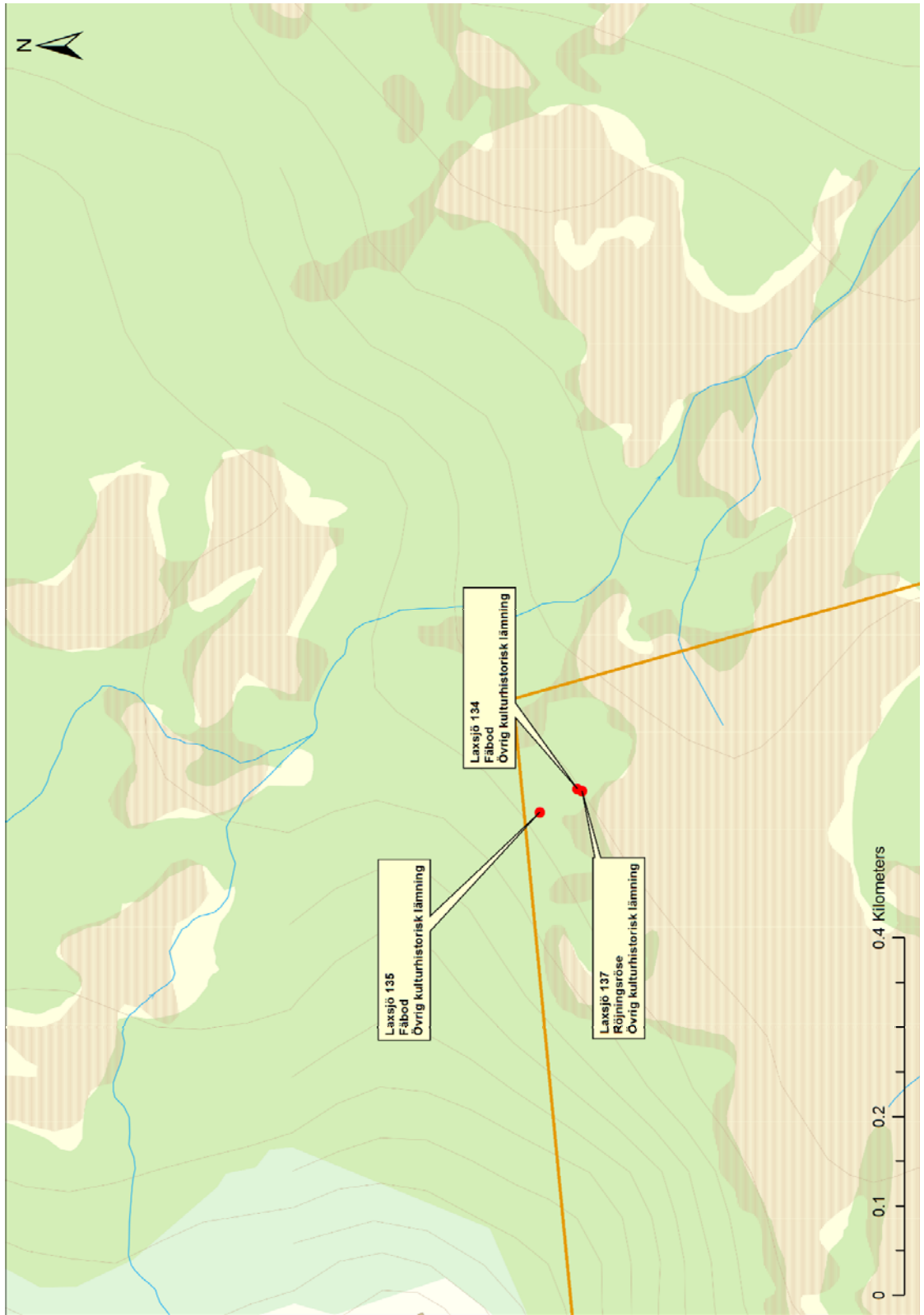
9. Bilagor

Bilaga 1 Kartor över registrerade lämningar.

Bilaga 2 Lämningar som registrerats i FMIS.

FMIS_punkter

raa_nummer	landskap	socken	lämningstyp	antikv_bed
Laxsjö 127	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 129	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 131	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 139	Jämtland	Laxsjö	Fångstgrop	Fornlämning
Laxsjö 135	Jämtland	Laxsjö	Fäbod	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 115	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 121	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 123	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 133	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Fornlämning
Laxsjö 117	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 140	Jämtland	Laxsjö	Kåta	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 116	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 130	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 138	Jämtland	Laxsjö	Förvaringsanläggning	Bevakningsobjekt
Laxsjö 126	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 120	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 132	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 134	Jämtland	Laxsjö	Fäbod	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 103:1	Jämtland	Laxsjö	Sammanförda lämningar	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 118	Jämtland	Laxsjö	Plats med tradition	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 122	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 143	Jämtland	Laxsjö	Kvarn	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 119	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 137	Jämtland	Laxsjö	Röjningsröse	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 142	Jämtland	Laxsjö	Röjningsröse	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 128	Jämtland	Laxsjö	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning

raa_nummer	landskap	socken	lamningtyp	antikv_bed
Laxsjö 125	Jämtland	Laxsjö	Fångstgrop	Fornlämning

FMIS_ytor

raa_nummer	landskap	socken	lamningtyp	antikv_bed
Laxsjö 101:1	Jämtland	Laxsjö	Fångstgropssystem	Fornlämning
Laxsjö 136	Jämtland	Laxsjö	Fäbod	Övrig kulturhistorisk lämning
Laxsjö 144	Jämtland	Laxsjö	Fossil åker	Fornlämning
Laxsjö 124	Jämtland	Laxsjö	Fossil åker	Övrig kulturhistorisk lämning

8. Tekniska och administrativa uppgifter

Jamtli dnr:

Uppdragsgivare/Finansiär:

Randi Olofsson Lund

Kommun:

Krokom

Socken:

Laxsjö

Fastighet:

Almdalen 1:1

Undersökningstyp:

Inventering av kulturmiljöer

Undersökningstid:

4-8 juli 2106

Personal:

Antikvarierna Anna Engman och
Karl-Johan Olofsson, Jamtli

Undersökt yta:

8,7 km²

Lägesangivelse:

Ek. kartans kartblad 20E 8-9 ij

Koordinater:

N7096632/E483717

Koordinatsystem:

SWEREF 99 TM

Höjd över havet:

610

Dok material:

Dokumentationsmaterial förvaras på
Jamtli.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2016

ISSN 1654-2045

- 2016:1 Arkeologisk utredning, steg 1, inför planerad förbifart Brunflo
Karl-Johan Olofsson
- 2016:2 Arkeologisk utredning, steg 1, väg 84 Älvros-Kårböle
Karl-Johan Olofsson
- 2016:3 Arkeologisk utredning steg 1 och 2 av boplatsen Bodum 204:1
vid bron över Mellerstån i Rossön
Karl-Johan Olofsson
- 2016:4 Mesolitisk boplats vid Idsjön. Arkeologisk undersökning av RAÄ Nyhem 54:1
Anna Engman
- 2016:5 Arkeologisk utredning inför planerad nedgrävning av fiberkabel efter väg E 45
rörande Häggenås 58:1, Lit 23:1 och Lit 52:4
Karl-Johan Olofsson
- 2016:6 Offerdals kyrka, Restaurering av torn, 2015
Henrik Ylikoski
- 2016:7 Revsunds kyrka, Utvändig restaurering, 2014-2015
Henrik Ylikoski
- 2016:8 Offerdals kyrka,
Utvidgning av begravningsplats och anläggande av lapidarium 2010
Henrik Ylikoski
- 2016:9 2015 års fornminnesinventering i Jämtlands län
Karl-Johan Olofsson
- 2016:10 Arkeologisk utredning väg 321 Myrviken
Anna Engman
- 2016:11 Tillägg till arkeologisk utredning, steg 1, inför planerad förbifart Brunflo
Karl-Johan Olofsson
- 2016:12 Stormskadad stenåldersboplats i Rätan - RAÄ Rätan 10:1
Anna Engman
- 2016:13 Stormskadad stenåldersboplats i Rätan - RAÄ Rätan 6:1
Anna Engman
- 2016:14 Arkeologisk undersökning på fastighet Backen 2:21
Annabell Rahm
- 2016:15 Arkeologisk utredning inför planerad byggnation av rastplats och polis-
kontrollplatser efter väg E 45 söder om Häggenås vid Hårkano
Karl-Johan Olofsson
- 2016:16 Almdalen - Kulturhistorisk inventering av fjällägenheten Almdalen 1:1
Anna Engman